БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл. НОЯБРЬ 13 СУББОТА

№ 271 (8731).

Өртэ 2 көп.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң ноябрь 11-де болган хуралынга чер-чер Советтерниң күүсекчи комитеттериниң Советтер сессияларын белеткээриниң болгаш эрттирериниң практиказын сайзырандгайжыдарының талазы-биле ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Красноярск крайкүүском даргазының оралакчызы А. С. Курешов болгаш Калинин облкүүском даргазы Ф. В. Казнов олар дыңнадыглар кылган. Сессияларны белеткеп, эрттирериниң болгаш демократтыг принциптерин хөгжүдериниң, сессиялар ажылының сайзырандгайжыдарының айтырыглары чер-чер Советтерниң күүсекчи комитеттериниң хөй кезииниң кичээңгейлиг хаара тудуп турарын олар демдеглээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери Советтер ажылын улам идепкейжиткен. Советтер сөөлгүлде сооңда болган баштайгы сессияларынга партия съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының соруглагаларын чугаалажып, өлче угланган боттуг хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырып чорудуп турар. Советтерниң хөй кезиниң сессияларынга колдуунда-ла тус чериниң ажыл-агыйын хөгжүдери, чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидери, социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш хөй-нийти корум-чурумун камгалаарын быжыглаары дээн чергелиг өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар апарган. Дыка хөй Советтерниң доктаамал комиссиялары сессияларны белеткээриниге болгаш эрттирериниге ролюн улгаттырган.

Ооң-биле кады Красноярск крайның болгаш Калинин областың чамдык Советтеринде сессияларны белеткеп болгаш эрттирериниң практиказында четпестерни республиканың Дээди Совединиң Президиум кежигүннери база айыткан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Красноярск край болгаш Калинин область күүскомнарынга үстүнде айыткан четпестерни узуткаарын Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган доктаалынга айыткаш, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирин удуртулга болдурбушаан, сессияларның ажылын улам сайзырандгайжыдарын хандырып, ажыл-чорудулгаларның демократтыг принциптерин шыңгыы сагыыры дээш Советтерниң бүгү звенноларының күүсекчи комитеттеринден негелдени бедидерин айыткан.

Сессияларны доктааткан хуусааларында эрттирер, а оларга күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын чугаалажып шиитпирлээр ужурлуг деп ол доктаалда демдеглээн. Советтерниң хүлээп алган шиитпирлерин күүседир, күүселдезин чорудуп турарын экижидер, оларны боттандырып чорударынга күүскомнар, килдистер болгаш эргелелдер удуртукчуларының харысалгазын бедидериниң талазы-биле организакчы ажыл-чорудулгаларже онза кичээнгей салыр ужурлуг.

Дээди Советтиң Президиуму ол ышкаш РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлуларының кодексизиниң төлевилелин көргеш, ону колдуунда чүүлдүг деп санаан болгаш РСФСР-ниң доктаамал комиссияларынга түңнел үндүрерибиле ону дамчыдып берген. РСФСР-ниң сүт дугайында кодексизиниң төлевилелин белеткеп турарының, РСФСР-ниң хүндүлүг аттарын тывсырының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны ол хуралга база чугаалажып көрген.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының тургусканы белеткел комиссияларының хуралдары Москвага каш хүннер үргүлчүлээн. 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1972 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1972 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1970 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуң кол-кол көргүзүглерин көрген.

Адырлар министерстволарының болгаш ведомстволарының, ВЦСПС-тиң, ССРЭ-ниң Күрпланының болгаш Сан министерствозунуң, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң төлээлекчилери комиссияларга илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны кылган.

Металлургияның, хөмүр-даш үлетпүрүнүң, энергетиканың болгаш геологияның талазы-биле комиссияга совет экономикага эң чугула ол адырларны хөгжүдери партияның XXIV съездизиниң Директиваларында дүүштүр көрүп турарын демдеглээн. Бүдүрүүшкүннүң төлевилелде айыттынган хемчээлдери онаалдаларны улгаттырарын көрген.

Продукцияның шынарын бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, шынар демдектиг машиналарны болгаш дериглерни бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, чаа техниканы, сеткилгелиг технологияны тургузар болгаш нептередир дугайында саналдарже Аар машина тудуушкун талазы-биле комиссияның кежигүннери улуг кичээнгей салган.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнениң садып алырының хемчээлдери эртген беш чылда дыка көвүдээнин Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссия демдеглээн.

Комиссияларның бирээзи садыгның, амыдырал хандырылгазының болгаш коммунал ажыл-агыйының айтырыгларын өөренип көрген. Амыдырал-чуртталгага ачы-дуза чедирериниң хемчээлдерин чаа беш чылда улам көвүдедирин көрүп турарын ол комиссия демдеглээн.

Чоннуң медицина хандырылгазын улам ыңай сайзырандгайжыдарының болгаш медицина дузаламчызының шынарын бедидериниң айтырыгларынче Кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың талазы-биле комиссия кол кичээнгейни салган. Ажылчы чоннарның пенсия хандырылгазын экижидериниң талазы-биле чаа беш чыл планында көрдүнген хемчеглерни комиссия кежигүннери хандыр өөренип көрген.

Улус ажыл-агыйының өске-даа чамдык адырларын, транспортту болгаш харылзааны, улус өөредилгезин, эртемни болгаш культураны хөгжүдериниң перспективаларын Дээди Советтиң депутаттары көрген. Эвилелдешкен республикаларның перспективтиг планнарын болгаш бюджеттерин ыяк анализтеп көрген.

Беш чыл планының төлевилелин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизиниң Директиваларынга бүрүн дүүштүр чогаадып тургусканын болгаш ол төлевилел бүгү улус ажыл-агыйын дыка өстүрерин, улустуң чаагай байдалын бедидерин көрүп турарын белеткел комиссияларының кежигүннери демдеглээн. Улус ажыл-агыйының чогуур адырларының аайы-биле планнарның көргүзүглерин, а ол ышкаш 1972 чылда бюджет талазы-биле дээвилелдерни белеткел комиссияларының эдиглерин барымдаалап, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы хемчээлдерге болгаш түңнерге чүүлдүг деп көөрүн саналдаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының План-бюджет комиссияларының пленарлыг хуралдарынга эргежок чугула материалдар ажылдап кылдынган, ынчангаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ам болур сессиязынга түңнел документилерни болгаш саналдарны палаталар ажылдап кылыр.

(СЭТА).

Бо өг-бүлениң аныяк ээлери-биле чоокта чаа ужурашкан бис. Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң мурнакчы малчыннарының дугайын чугаалап оргаш, партком секретары оларның бирээзинге Маскыр-оолдарны адаан чүве.

Оларның күзээнге эртежик чедип келдивис. Хойжулар малдаан малын одарже үндүрген турлар. Олар бот-боттарынга дузалашпышаан, кодазын сүрүп үндүрүпкеш, бисти өөнче чаладылар.

Аныяк өг-бүлениң чурттап орарының арыг-силиин магадап көрүп, кылып турар ажылының дугайын сонуургап дыңнадывыс.

Маскыр-оол аныяк хойжу, ооң хары 23. Ынчалзажок ол ам үш чыл улаштыр өг-бүлези-биле хөй малдап турар болгаш совхозтуң дуржулгалыг мурнакчыларының бирээзинге санады берген.

— Мооң мурнунда чылдарда ачамга дузалажып ажылдап турган кижи мен. Ол пенсияже үнерге ол-ла коданны меңээ хүлээдип берген. Эрткен чылдарда көргүзүүвүс черле чүгээр боол келди. Бо чылын чүс баш хойга оңаштыр 111 хураганны алган бис — деп, ол биске чугаалады.

Адазының оруун иээн аныяк хойжуга малды ажаап, азыраарынга ада-иезиниң амдаа дузалажып, үнелиг чагыг-сөзүн берип турарынга ооң өөрүшкүзү черле илдең болду. Малды шагның янзы-бүрү үелеринде кандыг черлерге откарып кадарары, мал оолдадышкынның кандаар организастаары, кажаа-хонашты, мал чемнерин белеткээри дээш оон-даа өске чүүлдерни кылып алырын аныяк хойжу адазындан өөренип, билип ал чорууп.

Чурттуң аныяк хойжуларының Фрунзе хоорайга болуп эрткен семинар-слёдунга чораш, оон хөй чүүлдерни дыңнап, билип алганын ол биске чугаалады. Ылаңгыя мал оолдаашкынынга баш удур белеткенири, ону организастыг эрттирери сакманщиктерниң ажылын канчаар таарыштырып алырындан хамааржырын ол чугаа аразында үргүлчү катаптаар болду.

Хойжулар Дукар-оол биле Тадар Маскыр-оолдарның кызымаккай күш-ажылы чүгле районда эвес, республикада билдингир апарган. Д. Маскыр-оол Ленинчи юбилей медалының болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи.

Бо өг-бүлениң ээлери ийилээ депутат улус болганын чоруур деп турган билип алдывыс. Дукар-оол Доңгакович бисти үдеп турган, өөнүң ээзи Тадарны база аъткарып чорудупту.

— Улузунар кай баары ол ирги?—деп айтырарывыска:

— Көдээ Советтиң депутаты кижи болгай, сессияга баары ол-дур ийин — деп харылаашп:

— Ийи хонгаш мен район Совединиң сессиязынга баар мен — деп чугаалады.

ЧУРУКТА: хойжу Д. МАСКЫР-ООЛ.

П. КОНОВАЛОВ,
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ
фотозу.

УЛУГ ЧОГААЛЧЫ — ГУМАНИСТ

Ноябрь 11-де ССР Эвилелиниң Улуг театрынга орус чогаалчы — гуманист Федор Михайлович Достоевскийниң төрүттүнгенинден бээр 150 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хурал болган. Президиумда — Бүгү-эвилелдиң юбилей комитединиң кежигүннери, чогаалчылар, культураның болгаш эртемниң ажылдакчылары, Москва бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, хөй-нийтиниң төлээлекчилери, даштыкы аалчылар.

Энтер В. В. Гришинни, А. П. Кириленкону, А. Я. Пельшени, М. А. Сусловту, П. Н. Демичевти, М. С. Соломенцевти чыылганнар чылыы-биле уткааннар.

Бүгү-эвилелдиң юбилей комитединиң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. А. Федин байырлыг хуралды эге сөс-биле ажыткан.

XIX чүс чылдың эң улуг чогаалчыларының бирээзи Ф. М. Достоевскийниң төрүттүнгенинден бээр 150 чыл болганын совет чурттуң демдеглеп турарын чугаазының эгезинге ол айыткан.

Эрткен чүс чылда бистиң ада-чурт культуразы делегей ареназынче үнген. Чогум-на ооң эгелээш орус чогаалчылар хөй-нийти ажылдакчызы болгаш философчулар апарган, олар ынчан делегей культуразының чарылбас кезээ болу бергеннер.

Ындыг улуг-чаагай болгаш чоргаар ат Ф. М. Достоевскийге база долузу-биле хамааржып турар.

Достоевскийниң үезинде-ле Некрасов чоокшулап олурар революция дээрге, үениң кара чаңгыс шимчедикчи күжү болурун өттүр билген.

Достоевский оожурган олурарынга өөретпейн чораан. Ынчангаш ол бодунуң бүгү чогаалдарынга: моон соңгаар мынчаар чурттап болбас!—деп чугаалап чораан. Ооң ынчаар чугаалааның орус революционерлериниң салгалдары үргүлчү утпайн келгеннер, ооң ынча дээнин делегейниң мурнакчы кижилери амдаа дыңнап, XX чүс чылдың шыңгыы чорудулгаларының мурнунга баштарын мөгейтпейн-даа турарлар деп К. А. Федин түңнелинде чугаалаан.

Бөгүн Достоевскийни алдаржыдып демдеглеп турар, Ада-чурттуң эрткен үениң культуразының дээди чедиишкиннери коммунистиг ниитилеледиң кижизиниң угаан-бодал байлаңшылының кезии болуп кезээде артар ужурлуг дээрзиниң дугайында Владимир Ильич Ленинниң чагыы база күүседип турар бис.

Федор Михайлович Достоевскийниң кижизиг маадырлыг чоруу, чогаалчы улуг чедиишкиннери бистерге кажан кезээ шагда улуг үнелиг.

Дараазында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Б. Л. Сучков Достоевский дугайында чүве чугаалаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге уран чүүл мастерлериниң улуг концертин көргүскен.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ДАГЖЫЛАРЫНДА

Мурнакчы цех

«Тыва даг-дүгү» комбинатта септелге-механиктиг цех (начальниги Г. В. Климов) мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Үшкү кварталдың түңнели-биле цех дирекция чериниң болгаш руда комитединиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Он айларда план ёзугаар 321 муң рубльдиң продукциязын саарар турганш, херек кырында 372.700 рубльдиң продукциязын берген. Ынчангаш ам чыл планын күүседиринге чедир чүгле 17.300 рубльдиң продукциязын саарары арткан. Цех бир айда-ла 43 муң рубльдиң продукциязын берип турар болганда, 1971 чылдың арткан айларында план дыка ажыр күүсеттинер аргалыг. Цехтиң ээлчеглеринден Г. Глушковтуң ээлчээ социалистиг чарыштың бирги черинде чоруп турар. Д. Кууларның ээлчээниң көргүзүглери база эки.

Ол ышкаш кислород станциязының ажылдакчылары Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжынга база идепкейлиг киришкен. Токарьлар Н. Солодцов, Н. Кирилов, М. Каң-оол, электри-биле каңнакчылар Н. Панов, В. Чекмарев олар мурнакчылар болуп шылгараан.

Найыралдыг коллектив ам каш-ла хонгаш, 1972 чылдың үлүүнче кириптер.

Макталдыг экипаж

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудникте Александр Чакиров бригадирлээн № 7 экскаваторнуң экипажы бүдүрүлге планнарын үргүлчү ажыр күүседип мактадып келген. Эрткен айда 130 муң тонна даг массазын экипажтың коллективи сээртүр турганш, 159 муң тонна чедирген. Ноябрьның баштайгы он хонуунуң даалгазы ажыр күүсеттинген.

Машинистер Ф. Варламов, А. Закутилин, А. Бойко олар кызымак ажылы-биле мактадып турар.

Х. СЕДЕН.

Оларның чедиишкини

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастап, даг ажылдарынга чаа техниканы шиңгээдип ап турганш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип база социалистиг чарыштың дээштиг организастаан түңнелинде Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң коллективи бо чылдың он айларында кескү чедиишкиннерлиг болган.

Разрезтиң ажыл-ишчилери бүдүрүлге планын 116 хуу күүсеткен. Октябрь байырлалынга чедир пландан ажыр 56 муң тонна хөмүр-дашты казар хүлээлгени алгаш, ону хуусаа бетинде күүсеткеш, аңаа немештир сес муң тоннаны каскан. Чадаана участогунуң дагжылары боттарының мурнунда салдынган даалганы боттандырып шыдаан. Дус-Дагда дус тывар участок база эки көргүзүглерлиг болган. Ажыл-ишчилер республиканың колхозтар болгаш совхозтарынче онаалдада көрдүнгенинден 2 муң тонна ажыг дусту чудуруп чоруткан.

Бүдүрүлгеде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 34 хуу бедик болган.

Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң дагжылары 1971 чылдың планныг онаалгазын хуусаа бетинде — декабрь 2-де күүседир бедиткен хүлээлгезин боттандырары-биле кызымак ажылдап турарлар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

„САЯН" АНСАМБЛЬ ЫРАК ОРУКЧЕ АЪТТАНЫПТАР

Чоруунар чогузун!

Күрүнениң ыры болгаш танцының «Саян» ансамбли Совет Эвилелинде эң аныяк национал ансамбльдерниң бирээзи. Ансамбль тургустунгандан бээр ийи чыл ажып чоруур. Бо арада «Саянның» ат-сураа элээн алгаан. Аныяк ансамбль төрээн Тывазының ат-алдарын харысалгалыг көрүлделерге камгалап чоруп турганын номчукчулар билир.

Ансамбльдиң концерт программазында тыва композиторларның шилиндек чогаалдары, совет болгаш өске-даа чогаалдар киргилээн. Аныяк ансамбльдиң баштайгы базымнарындан тура-ла ооң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга улуг-хуузун киирип келген эштерни ырак орукче аъттаныптура демдеглээри өөрүнчүг. Ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Р. Лесниковту, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, күрүне филармониязының уран чүүл удуртукчузу композитор А. Чыргал-оол оларны бөгүн онзалап адаар бис.

Чогаалдың болгаш музыканың төттүнмес үнер дөзү болур чоннуң чогаалдары — оюннар, ырлар, танцылар, чоннуң амыдыралының чурумалдары, хөөмей ырлары, хомуска үдеткен ырлар программада кол черни ээлеп турар. Бүгү-эвилел көрүкчүзү тыва национал уран чүүлдүң онзагай хевирлерин, ооң хөгжүп сайзыраан келген оруун бистиң артистерниң күүселделеринден көөр.

Ансамбльдиң аныяк артистери боттарының артисчи билиин доктаамал бедидип, уран-чечен чогаадыкчы чоруун сайзырадып турганш, репертуарны байытканын демдеглээри өөрүнчүг. Оюн, көргүзүг бүрүзүнден бурунгаар базымнар кылдынып, чаа солун идеялар тыптып турган деп чугаалап болур.

«Саянның» сөөлгү программазында чаа чүүлдер немешкен. Ылаңгыя «Чүректиң ыры» дээр композиция көрүкчүлерниң сеткилинге таарыжыр боор деп санап турар бис. Ак-көк хемниң чурту Тываның эрткен оруу, ооң делгем базымнары каракка тода көстүп келир. Совет Эвилелиниң хөй националдыг акы-дуңма өг-бүлезинге кирген соонда бистиң хөгжүлдевисти чүге деңнеп чугаалаар боор. Улуг-Хемниң шапкыны дег дүрген, херебаспышаан, эас-кежиктиг совет өг-бүледе коммунизмни тургусчуп, чоргаар базып олурар бис.

РСФСР-ниң Культура министерствозу болгаш күрүнениң концерт каттыжылгазы «Саян» ансамбльдиң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын, ооң программазының уран-чечен деңнелин хынап көргеш, Россия Федерациязының областарынга, крайларынга болгаш автономнуг республикаларынга концерттер организастаарын чөпшээрээн.

Ак-көк хемниң кижилери калбак делгем Волга чоогунуң база даглыг чер Уралдың улуг үлетпүр, культура төптериниң көрүкчүлеринге тыва уран чүүлдү сонуургадыр. Концерт программазын «Ак-көк Саянның кырында» деп адаан. Тыва улустуң «Кайгамчыктыг интернационал» деп ыры болгаш «Чүректиң ыры» деп төөгү-революстуг уран-чечен композиция-биле концерт эгелээр. Программаның үжен ажыг хуузун чаа көргүзүглер ээлеп турар. Ында элээн каш украин ырлар, хомустуң болгаш оркестрниң үделгези-биле күүселделер кирген. Ансамбльдиң балет бөлүү он танцыны, ооң иштинде орус улустуң «Барыня» деп хоровод танцызын, чаартып тургускан «Мөгелер» деп танцыны күүседир. Чаа танцыларны балетмейстер Рудольф Ульянов тургускан. Ол ышкаш оркестр составында өскерилгелер болган.

Артистер бөгүн Кызылдан аъттаныптар. Оларның баштайгы концерти В. И. Ленинниң төрээн хоорайы Ульяновскиге ноябрь 19-та болур. Ленинчи мемориалга болгаш баштыңчының ады-биле холбашкан тураскаалдыг черлерге артистер баар. Волганың болгаш Уралдың үлетпүр, культура төптери Казань, Ижевск, Киров, Пермь, Челябинск, Уфа болгаш Свердловск хоорайларының концерт залдарынга, театрларынга, Культура ордуларынга боттарының оюн концерттерин тыва уран чүүлдүң төлээлекчилери барзалгадыр.

Р. ДАЛАЙ-ООЛ,
филармонияның директору.

ЧУРУКТА: «Саян» ансамбльдиң аян-чорукче аъттаныр мурнуу чарыында ырлап, танцылап турганы.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

КҮЖЕНИИШКИННИ КОШКАТПАС

Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазыбиле совхоз коллективиниң мурнунда салдынган соруглаларны чедиишкиниг күүседирлерге социалистиг чарыш бисте улуг рольду ойнап турар. «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ажылшиичилер таныжып көргеш, ону улуг сорук киришкин-биле, түүлдүгзүнүп хүлээп алган болгаш маңаа хамаарышкан четпестерни эдер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган.

Партия, профэвилел, комсомол организациялары, совхозтуң дирекциязы-биле кады салбырлар, бригадалар малчыннар, механизаторлар аразында социалистиг чарышты калбартып, бирги эвлчегде коллективтиң алган хүлээлгелерин түс-түс хевирлер аайы-биле айтып турар лозунгнарны, плакаттарны көскү, чараш кылдыр бижээш, совхозтуң база бригадаларының төптеринде, клубта аскылаан. Ында коллектив тоску беш чылдың бирги чылынган сөөлгү чылынга чедир түү дээш ажылдан турарын тодаргай көргүскүлээн. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, ооң түңнелин мал чеми белеткелиниң база тараа ажаап алышкынының үезинде он хонуктап үндүрүп турган, а өске үелерде айлап, кварталдан үндүрер апарган бис. Чарыштың тиилекчилерин совхозтуң Хүндүлел самбыразынга киирип, Хүндүлел дептеринге бижип, хүндүлел бижиктер, халас путёвкалар, өртектиг түүлдер-биле шаңнап, бүдүрүлгениң мурнакчыларының стендизинге чуруктарын азып, хана солуннарга, агитхуудустарга доктаамал бижип, демделгеп турар бис.

Эрткен 9 айларда совхозтуң ажылижиниң түңнелин үндүрүп көөрге, ооң чедиишкинниг ажылдааны көзүлген болгаш бистиң аравыста мурнакчыларның одуруу өзүп турарын ол тодараткан. Маңаа бистиң мурнакчы ажылчыннарывысты адаары чугула. Абаканче мал сүрүп, одарладыр ажылга коммунист Х. Ооржактың звенозу тиилекчи болган. Олар малдың баш санын 100 хуу камгалап, бир башка онаашпыр хонукта немелде дензини ортумал биле 672 грамм чедирип, күрүнеге дүжаагаң шарыларының 80 хуузун тергиин семис кылдыр, а бир баштың диригдензизин 328 килограммга дүжаагаш, совхозунга 12,3 муң рубльдиң немелде орулгазын киирген. Чарыштың негелдезин ёзугаар, пландан ажыр алган немелде дензизи дээш звенону 800 рубль-биле шаңнаан.

Тос айлар дургузунда 25 тонна немелде дензини ап, 113 баш кулуннарны камгалап алган чылгычылар Х. Минчеймаяны районнуң, Ш. Норбуну совхозтуң Хүндүлел самбыразынга киирген. Ол ышкаш 23,6 тонна немелде дензини алган инек кадарчызы Д. Ашак-оол, 46 муң тонна чүк сөөрткен чоланчы А. Сендажы оларны совхозтуң Хүндүлел дептеринге киир бижээн. 18 тонна немелде дензини база бир хойдан-на 3,5 кг дүктү алган хойжу О. Моңгуштуң чуруу республиканың Хүндүлел самбыразында киирген. Совхозтуң мурнакчы алды механизатору «Найырал» поездизи-биле туристеп чоруур, бирээзи-ле 210 рубль өртектиг халас путёвкалар-биле шаңнаткан.

Социалистиг чарыштың дээштиниң, мурнакчыларның санының өзүп турарының, оларның күш-ажылының ачызында бистиң совхозувус үшкү кварталдың социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чедиишкиннерлиг болган. Совхоз бүгү улустуң социалистиг чарыжынга боттарының үлүг-хуузун киирип, бедик хүлээлгелерни алгаш, Төрээн чурттуң шыгжамырынга 867 тонна тараяны урган, 13,8 тонна дүктү саткан. Тос айлар дургузунда 360 тонна немелде дензи алыр хүлээлгевисти 105,5 хуу, өзүл садар планывысты 106,2 хуу күүсеткеш, республиканың мал семиртир совхозтарының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизинге санаттырып, көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң болгаш «Скотпром» трестиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. СЭКП-ниң Баа-Хем райкомунуң Күш-ажылчы алдарның кызыл тугун совхозка тураскаадып көдүргеп.

Совхозтуң коллективи чедип алган чедиишкиннерин улам-на бижыглап, чедир кылдынырлан түүлдерни, хүлээлгелерни чугаа-чокка күүседир дээш күжениишкиннерлиг ажылын үргүлүүлээр.

Я. ДОРЖУ,
совхозта партком секретары.

КИЧЭЭНГЕИНИ МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ

Көдээниң ишчилериниң кызамаккай күш-ажылының түңнелинде чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Күрүнеге сүт садарының чыл планын район 118 хуу, дүктү 100,7 хуу күүсеткен. «Найырал» совхозтуң ажыл-ишчилери эки түңнелдиг болган. Ол ажыл-агыйның Кара-Тал сүтбараан фермазының коллективиниң күш-ажылчы бедик коргузүглери партия, комсомол райкомунуң болгаш ВЛКСМ обкомунуң фермалар аразында шилчиир Кызыл туктары-биле демдеглеттинген. «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» партия Төп Комитединиң доктаалын коллектив кежигүннери таныжып тургаш, 60 тонна сүттү пландан ажыр дужаар хүлээлгезини база күүсеткеп. Совхозтуң хойжулары дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеп, аңаа немей беш тонна дүктү дужаар дээш созуңге төлептиг болганнар.

Районнуң чамдык ажыл-агыйлары планныг онаалгаларны боттандырарынга кичээнгейни салган. «Улуг-Хая» совхоз бир инекке онааштыр сүт саап алырын көвүдеткен. «Х Улуг хурал» колхоз түгле планын эвес, пландан ажыр сүт дужаарының хүлээлгезин күүседиринге чоокшулаан. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем фермазының ажылдакчылары чедиишкиннерлиг болган.

Бо дугайында районнуң малчыннарының хуралынга ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы К. А. Маспык-оол иletкелингге чугаалаан.

Ажылынга бедик коргузүглерни чедип ап турар мурнакчыларның хүрээлеңи районда өскен. Саанчылар «Найырал» совхозта Татьяна Наваштай, «ҮТКА 25 чылында» Кыргыс Дугар-оол, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Кара-кыс Санчай-оол, «Улуг-Хая» совхозта Эник-кыс Дугар олар бир инекке онааштыр 1503—1706 килограмм сүттү саптаннар. Хойжулар Сат Сендажы, («Х Улуг хурал»), Куцгаажык Шыырапай («Улуг-Хая»), Дунгар-оол Маскыр-оол, Ховалыг Сүктер («Найырал») болгаш өскелерлээ малдың чаш толун менди доруктуруп, остүрүп, дүк кыргып алырынга бедик коргузүглерни чедип алган.

Элбек чемни белеткеп алыры малдың продуктулуг чоруун бедидеринге болгаш баш санын өстүрүнге кол түүл ол болур деп иletкелчи болгаш санал бергеннер демделлээн. Районда бөдүүн мал чемин белеткээри түгле 63 хуу күүсеттинген. Ажыл-агыйлар силос белеткеп албаан, мал чеминге тараа культуралары эвээш белеткеттинген. «Найырал» совхозтуң дирекциязы республикапың өске районнарындан савак сөөртүрүн эки организастап тургаш, дыка хойну сөөртүп алган. Районнуң колхоз, совхозтарының фермаларынче, кыштагларынче мал чемнерин сөөртүрү организастыг эвес, а чамдык черлерде тараа савацнары амдаа ажаттынмайн, харын-даа төтчеглеттинип турар.

Кыштаглаашкын хүннүң чугула айтырыы. Районда ниитиниң малын 579 кезек черге кыштагладыр. Ооң септелгезинде четпестер бар болгулаан. Жданов аттыг совхозтуң Оймак, Хараган фермалары кыштаглаашкынга белеп эвес ужурашкан. Оймак фермазында инек кажаазы кажан ажыглалга кирери билдинмес.

Районнуң ажыл-агыйларында малдың өлүр, хораар чоруу ковүдээн. Мооң кол чылдагаавы ниитиниң малының ажаалдазын, чемгерилгезин чамдык кадарчыларның талазындан харыысалга чок коруп турарында болгаш малды кайы хамаан чок самчыгдаар чоруктарда. Чижээ, «Улуг-Хая» совхозтуң малчыны Т. Сүктер-оол хүлээп алганы 480 ажыг шээр малындан 76 башты ис чок чидирген. Мал ажылынга кижилерни шилип тургузарын кайы-даа ажыл-агыйның удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери багай шиитпирлеп турар. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы мал ажылдыг Хайыракан салбырынче кошкак кичээнгей салган. Ажимде садыг-даа, кижи эмнелгези-даа ажылдавайн турар. Ында № 2 хойжу бригадада дөрт кыштагның капитал септелгези доозулбаан, ийи кыштагда чуртталга бажыңы кылдынмаан.

Мал ажылын сайзырадырының чугула курлавыры болза, уксаажыдылга ажылын база тарын боозадылганы экижидери болур. Мыыстыг бода малды болгаш хойну тарын боозадырының планы үстүрүнге четкен. Шээр малды тарын боозадыры 78,2 хууга күүсеттинген. Бүдүрүкчү малдарны азырап, ажыглап турары багай.

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге чер ажылын сайзырадыры улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш хуралдың киржикчилери олче кичээнгейни салып, четпестерни илереткеп.

Район малчыннарының хуралы бүгү күштү кыштаглаашкынны организастыг чоруткаш, тоску беш чылдың ийиги чылында бедик коргузүглерни чедип алыр сорулганы салган.

Б. МАЛДЫ,
Д. АРАКЧАА.

Ракета болгаш артиллерия шериглериниң хүнүнге уткуштур

РАКЕТЧИКТЕР

Эртенги хүн үнүп орган. Офицер Корабельников бир сержант-биле кады чедип келгеш:

— Бистиң кол специалистеривистиң бирээзи кижи дээш ооң тускай мергежилин адаарга физика лабораториязында ажылдап турар кижилерниң мергежили сагыжымга кирди.

Даштындан көөрге бедик сыныг, калбак хөректиг, спортчу хевирлиг оол болду. Ооң адын Владимир, фамилизын Дятлов дээр болду. Төгерик столга олуруп алгаш, Дятловче көрүп, аныяамда шеригге чораан чылдарымны сактып ор мен. Артиллерист чораан болганымда отту башкарары, приборларбиле ажылдаары меңээ билдингир, ооң-биле кады ракетчиктер кезээнге көрген түүлдерим сыр өске болду. А кижилер? Ракеталарның богүнгү чедирикчилери — мээң салгалымга, дайының эң аар чүгүн чүктеп эрттиргеннерге домейзимээр болдулар.

Амыдырал, албан дугайын чугаалажып оргаш, адыышкын белеткелиниң үезинде блокка үрелиишкинни каш-ла секунда иштинде канчап эдип четтиккенин Владимирден айтырдым.

— Онза чүве чок, түгле чедирикчи лампазын солаан мен—деп, ол харыылаан.

Крабельниковтуу-биле алырга, ол—аңаа таварылга эвес, а элээп нарын түүл болган.

...Адыышкын кылырының шенелдезин эрттирип турган. Адар ужурлуг каралар үзүктел чок эртип-ле турган, оларның аразында дыка бергелери-даа бар. Бүгү-ле чүве эки чоруп турган. Хевертен чаңнык дег кызаңнаан болган соонда экран өже берген. Офицер дораан-на иletкээн:

— Үжен сес, үрелиишкинде таварышты.

— Дораан-на эдицер!— деп, дужаал келген.

Корабельников болгаш Дятлов аар блокту шкафтардан уштуп эгелээн, а ефрейтор Ярский хереклерни белеткей берген. Блокту кожазында өрээлде серии болгаш чырык черже үндүре берген. Ракетчилер блокту аарыг кижи шинчээн эмчилер дег шинчий берген.

— Чедирикчи лампазы өртенген-дир—деп, Владимир бүзүрелдиг чугаалаан.

—Шын-дыр—деп, Корабельников бадыткаан.

Ефрейтор Ярский артык кезекти ап берипкен. Дятлов лампаны суккаш, тумблерларны кызырады базыпкан. Чартык минута болганда экран чырый берген. А база бир чартык минута болганда блок приборлар шкавынга эптежи берген. Кара боолаарының эттинген «симфониязы» уламчылап эгелээн...

— Ол секундалар силерге берге болган бе?—деп, Дятловтан айтырдым.

— Кандыг дээр боор ону. Кара боолаарын үзүктел чок хандырар даалгалыг турган бис—деп, Владимир харыылады.

Бо сөстер мээң бодалымны доюлдурушту. Сактып эгелединм...

1942 чылдың ноябрь 19-та (кедизинде барып ол хүн артиллеристериниң, ракетчиктериниң хүнү апарган) дивизиниң политкилдизиниң начальныгы Федоскин-биле траншеяга турдувус. Кодан-майыктаан ак хар чолдак тоннарывыстың моюндуруктарынга үзүктел чок дүжүп турган чүве. Бүгү-ле түүлдерни белеткээн, түгле айтыышкын маңан турган бис. Ооң эгелээрин чүректиң согуушкуннары саңан турган боор.

Эртенги ыржымны гвардейжи минометтарның («катюшаларның») даажы үрепкен. Артиллерия адыышкынын эгелээриниң медээзи ол. Артиллерияның шак ындыг күчүлүг белеткелин (фронтунуң км чер бүрүзүнге 1600 үгер-боо турган) аныяк солдаттар хамаан чок, бистер, кадр офицерлер безин көрбээн турган бис. Дааштаашкынының чаңгызы, чалгы чер кырында дириг чүвени шуптузуп чыттыр база берген ышкаш сагындырар. Федоскин мени ошкапкаш:

— Келир үе реактивтиг артиллериянын деп бил, меңээ бүзүре кырган—диди.

Ооң, мээң өңнүүм Федоскинниң чугаазы шын болган. Ынчаарда 1942 чылдың ноябрь 19-та, биске күчүлүг Ракета шерии тургустунар, ол—Совет күрүнениң Чепсектиг Күштеринге кол рольду ойнаар деп чүвени кым бодаан боор.

Удаташаанда гвардейжи минометтар полугунга таварыны бергеш, ооң кижилериниң дугайын биижирин шиитпирледим. Полктуң политкилдис эргелекчизинге документим көргүстүм. Ооң соонда полк командири, каттыжышкын штабының офицери ужурашты. Чүве чугаалаан бээр хөңнү чок ышкаш сагындырар кижилер болган. Ынчаар орта арай шыжыга берген болдум:

— Ракета одалгазының составын айтырбайн тур мен, ону силер боттарыңар безин билбес силер, меңээ түгле дириг кижи херек, ооң дугайын биижир мен.

— Бистиң чепсээвис коллективтиг чепсек, ынчангаш бир кым кижини онаалаары берге—деп, бирээзи үзе кирди.

— А Голубев? Ооң дугайын биижир херек. Ёзулуг маадыр ол тур. Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында дилег киирген бис. Ол дээрге төөгүдүр, ону бистиң салгалывыс билген турар ужурлуг—деп, командир чугаалаан.

Голубев-биле миномёт тургузуунуң чанынга чугаалажып ордувус. Кээпте тыртар соруулун ажыдып, шала хүлүмзүрүп орда суг шерии чораан хеви ажык өөгүнүң адаандан көстүп органын сактып тур мен. Балтфлоттуң суг шерии чораан, миннер электриктеринің школазын доозкаш, мин дажыкчызынга албан эрттирген кижи чораан. Таллинден Кронштадче чоруп оргаш ол часган. Ооң соонда гвардейжи минометтарның батареязынга электриктеп кирген.

Ооң маадырлыг чоруунуң дугайын айтырарымга ону тооксавас-даа:

— Ону кандыг маадырлыг чорук дээр боор. Фашист снарядтар батареяның кырынга частып эгелээн үве. Электри удазының үзе шаашкан. Ону дилеп чорупкан мен. Бир минометтан өскезинче маңнап чоруп турумда балыглапкан. Оң талакы чарым адаандан хан төгүлген соонда эзирик кижи дег тендирип эгелээн мен. Үзүлген черни тып азгаш, кабельди тудуштурдум...

Минута хире кезек оргаш ооң уламчылаапы:

— Адыышкынны хандырар ужурлуг турган мен. Бистиң нормавыс шыгыы болдур ийин...

Херек! Бөгүнгү ракетчик Дятлов-даа ынча дээр, «Боевой натиск» деп солунга бижээнин Коля Голубев-даа ынча дээр-дир.

Херек! Бо дээрге хүлээдим, кыйгырып турар улуг сос.

* * *

Чоокта чаа төрээн черим Саратовщинага чордум. Черный Затон суурга таныжым Петр Слащевке ужураяы бердим. Шаанда ол, суурнуң эң баштайгы трактористи кижи болгай. Кадарчы чораан хирезинде нарын машинаны ыяк билип алган. Петр Иванович ол мергежилинден ам-даа чарыкбаан, диплом чок-даа болза колхозтуң кол механиги хевээр болду. Бодунуң бажыңынга чалап чедире бергеш, шолээлеп келген эң хеймер оглу-биле таныштырган.

— Ракетчик болдур ийин—деп, Петр кулаамга сымыранды.

Кежээки чем соонда эжик аксында чада кырынга хөөрежип ор бис. Петр эртен эрте ажылдаарынга сылдап алгаш бажыңынче кире берди. Ооң оглу, ракетчи, Валерий-биле чугаалажып, хөөрештивис. 104-кү элементини ажытканын, Феллиниң кинофильмилериниң, Волганың балык курлавырларының дугайында хөйну чугаалаштывыс. Хевертен Валерий айтыра-дыр:

— Совет боолуг кижи дугайында фини херээжен тараачын-биле Ленинниң чугаазын сактып тур силер бе? А ол кижи—ам ракеталыг апарган... Ооң дугайында Ленин чүү дээр турган ирги? Кандыг-даа күчүлүг чепсектиг болза совет кижиден кортпас херек. Совет ол кижи болдуңуң чуртунуң, тайбыңның, чөптүг чоруктуң камгалакчызы дээр турган боор аа?

Борис МЯСНИКОВ.
(ПМА).

Кыш коргунчуг эвес

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозтуң даргазы Д. Д. Дардаш-биле бистиң корреспондентивис телефон дамчыштыр харылзажаскаш, дараазында айтырыгларны салган.

— Амгы үениң чугула айтырыы — мал кыштаглаашкыны болгай. Силериң ажылагый-ларыңар малчыннарыны ону кандыг белеткелдиг эгелээнил?

— Бистиң колхозтуң мал ажылдакчылары кыш шыңгыы шылгалда деп чүвени эки билир. Ынчангаш ацаа белеткелдиг ужуражыры-биле боттуг хемчеглерни алган түүпелиңде, байдал ниитизибиле чүгээр.

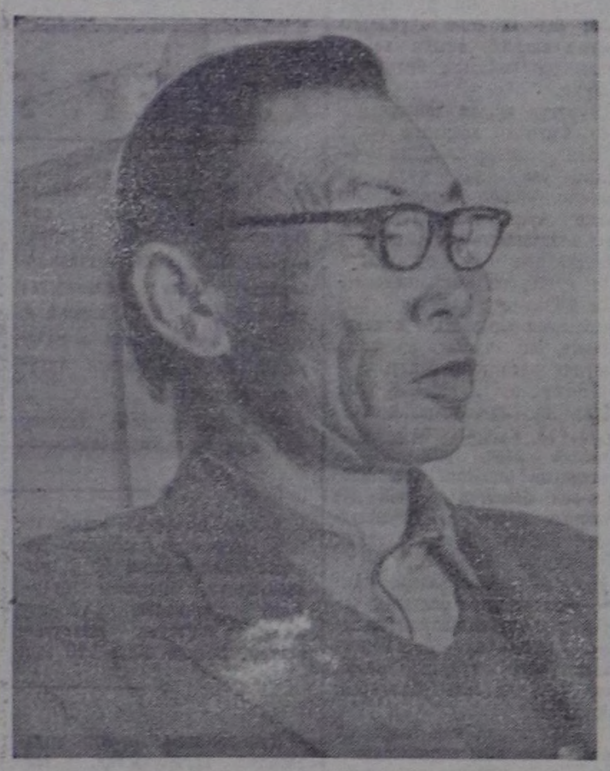
Шээр мал 40 коданда быжыглаттынган. Кажаалардың септелгезин шыңарлыг чоруткан. 4 чаа хураган кажаазын немей туткан. Кадарчылар чурттаар 37 бажыңның септелгезин дооскан, үш бажыңны кылып турар. Он ийи хойжу кыштагларында чеде берген, өскелери бо хүннерде кышкы коданнарыңче шуптузу кожуп үпер.

— Дмитрий Даваевич, мал чеминиң курлавырлары кайы хирел, ооң коданнарже, фермаларже сөөртүлгезин кайчаар организастаанын?

— Ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткеп алырынче бо чайын, күзүн бүгү-ле бар аргаларывысты меөңнеп, ажылдап келдивис. Бисте 1318 тонна сиген, 8 муң тонна ажыг силос, 600 тонна ажыг мал чеми тараа бар. Ол ышкаш тараа шөлдеринде саваң болдүнген.

Ситенни, саваңны улуг соок дүшпээнде хереглеттинер черлеринге чедирип алыр сорулга-биле 14 тергелиг тракторну бижыглаан. Механизаторлар сөөлгү хүннерде 200 хире тонна мал чемин сөөртүп чедирген.

Колхозтуң малчынары бо кыжын чаңгыс-даа баш мал хоратпас дээш ажылдап турарлар.

Степан Комбу—Эрзинниң «Чаа орук» колхозунда мурнакчы кижилерниң бирээзи. Ол диспетчерлеп ажылдап турар, онаашкан ажылынга ак сеткилдиин көргүзүп келген. Коммунист Степан Комбу идепкейлиг хөй-ниитичи. Ол Бай-Даг көдээ Советиниң депутады, колхозта партбюронуң кежигүнү болгаш улусчу контролёрлар бөлүүнүң удуртукчузу. Ооң-биле чергелештир колхозтуң № 2 хойжу бригадазында политинформатор.

Хоочун коммунист Комбу бодунуң политбилиин доктаамал бедидип, марисизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир 4 чыл хуусаалыг политшколаның сөөлгү чылында өөренип турар. Ооң ажылга ак сеткилдиг чоруун хөрээнде Ленинчи юбилей медалы болгаш «Курукнан черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медаль хереченлеп турар.

ЧУРУКТА: Коммунист С. Комбу.

Ооэу болгаш фотозу С. ЧАЖИН-ООЛДУУ.

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИҢ ҮНДЕЗИННЕРИ

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ ӨСТҮРЕРИ — ҮНДЕЗИН ЭКОНОМИКТИГ СОРУЛГА

Партия ооредилгезиниң системазының эге политшколаларынга болгаш коммунистиг күш-ажылдың школаларынга «Экономиктиг билиглерниң үндезиннери» деп курсту ооренип турар. Ооредилгениң бирги чылында ооренир чамдык темаларны бистиң солуннуң эрткен чылдагы номерлеринге парлаан.

Ам «КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ ӨСТҮРЕРИ — ҮНДЕЗИН ЭКОНОМИКТИГ СОРУЛГА» деп тема талазы-биле ооредилге материалын парлап эгеледнивс. Ук теманы хөй-хөй школаларга ооренир эртер.

1. КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ӨСТҮРЕРИНИҢ ЭКОНОМИКТИГ УЖУР-ДУЗАЗЫ

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дээрге бүдүрүлге участоктарынга, бүдүрүлгеге, адырга күш-ажылчы чарыгдалдарны ажыктыг болгаш үре-түңнелдиг ажыглаары-ыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрери дээрге продукциянның единицазынга күш-ажылдың үнер чарыгдалдарын эвээжедир дээни ол. Оон ачызында ниитилел бир ажыллакчыга хамаарыштыр хөй продукцияны бүдүрер, оон уламындан болуунуң өзүп турар хереглелдерин долузу-биле хандырар аргалыг болур. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чок бедидери — социалистиг бүдүрүлгени хөгжүдериниң болгаш сайзырангайдарының чугула негелдези, ону хөгжүдериниң экономиктиг дүрүмү болуп турар.

Ниитилел бүдүрүлгезин хөгжүдеринге, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң шиитпирлиг ролюн В. И. Ленинниң чогаалдарында, партия болгаш чазактың шиитпирлеринде ханы аналиэтээн. «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — ол дээрге, алызында барып чаа ниитилел тургузуунуң тиилээринге ең чугула, ең кол түүл болур. Капитализм крепостной ёзу үезинде күш-ажылдың көстүп көрбээн бүдүрүкчүлүүн тургускан. Социализм күш-ажылдың чаа, артык бедик бүдүрүкчүлүүн тургузуптарга, капитализм туюлуга чедир шуут тиилеттирген туруп болур» — деп В. И. Ленин бижээн (т. 39, арын 21).

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези **ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш чоннуң амыдыралының чаагай байдалын бедидериниң үндезини болуп турары-биле** ооң ролю тодаттынып турар.

Ажылчыннар санын көвүдеринин, ажылдакчыларны бүдүрүлгеже немей хаара тударының күсели-биле азы бар күш-ажылчы курлавырларны эң чөп ажыглаан, кижи бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүү ажылдаарын чедип ап турган, продукция бүдүрериниң ниити хемчээлин улгаттырып болур. Социалистиг ажыл-агыйга бүдүрүлге өзүлдези ол ийи аргабиле чедип алдынып турар. Ынчалзажок оларның иштинден кол чугулазы ийи дугаары болуп турар, чүге дизе ажылдап турар кижилерниң санын көвүдедир арга дыка кызыгаарлаттынган. Бистиң чүртүвүста ажыл чокталыр чорук шагда-ла үндезини-биле узуткаттынган. Ынчангаш улус ажыл-агыйында ажыл-ишчилерниң саны өзүп олурар болгаш ажылдап турар кижилерни киириштирип турган өстүрүп болур. Оон-биле кады чоннуң амыдырал хандырылга болгаш культура талаларынга база хөй-хөй ажылдакчылар хереглеттинип турар. Бо таварылгаларда **материалдыг көжиктиң быжыг болгаш дүрген бүдүрүүшкүнүн чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш** хандырып болур.

Совет экономиканы хөгжүдеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ролю улам-на өзүп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинин күселн-биле баштайгы беш чылда үлетпүр продукциязының 51 хуу немелде өзүлдези, бешки беш чылда — 68, сескн беш чылда — 73, а ооң сөөлгү чылында безин — 84 хуу немелде өзүлде алдынган.

Көдээ ажыл-агыйга хамаарыштыр алыр болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ниити продукциягa бодаарга, оон харындаа дүрген өзүп турар. 1940 чылдан 1970 чылга чедир ниити продукция 2,2 катап өскен болза, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 2,7 катап бедээн. Бо чорук көдээ ажыл-агыйда ажыллап турар кижилерниң санын кызыгаар болгаш өске адырларга элээн каш миллион ажылдакчыны шилчидип бээр арганы берген.

Оон ынай күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү **бүдүрүлгениң экономиктиг көргүзүглерин экижидеринге** улуг салдар-халдавырны чедирип турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиирге, продукцияның единицазынга чарыгларынар кижи күжү кызырлыр, тодаргайларга, продуктуларны бүдүрүп үндүрериңге эвээш чарыгдалдар үнер. Чижээ. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунуң совхозтарынга 1 центнер тараяны (кукуруза чокка) бүдүрериңге күш-ажылдың шуут чарыгдалдары 1960 чылда 0,26 кижи-хүн, а 1970 чылда — 0,16, ол-ла чылдарда картофельнин — 0,70 болгаш 0,45, сүттүң — 1,78 болгаш 1,30, ээгаа чуургазының (муң кезек) — 4,5 болгаш 1,3 кижи-хүн болган.

Продукт бүрүзүн белеткеп үндүрериңге кижи күжү болгаш бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери база чарыгдаттынар. Одалга болгаш чиг-эт адырларынга, энергетикага болгаш машина тудуушкунунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн тудум, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин эгидип тургузарынга кижи күжү улам эвээш үнер. Чонга хереглел бараанпарны тургузуп турар адырларга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиирге, ол бараанпарны бүдүрериңге чарыгдалдар эвээжээр. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиирге, единица продукцияны бүдүрүп үндүрериңге күш-ажылдың никти үнер чарыгдалдары эвээжээр.

Оон ынай күш-ажылчы бүдүрүкчүлүү **ажыл шагын кызырарының болгаш хостуг үе-шактың узадырының бир чугула аргазы** болуп турар. 1913 чылда үлетпүр ажылчыннарының неделяда доктаатқан ажыл хүннери 58,5 шак турган болза, а амгы үеде адырларның хөй кезинде 41 шак болуп турар.

Байырлалдар хүннерин болгаш байырлал бүдүүзүнүң хүннеринде ажыл хүнүн кызырганын барымдаалап алырга, амгы үеде үлетпүр ажылчыннарының неделяда ажыл хүннери ортумаа-биле 40 шак, а ССРЭ-нин улус ажыл-агыйында бүгү ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның (башкыларның, амчылерниң болгаш ажылдакчыларның кызырган ажыл хүнүн барымдаалаан) неделяда ажыл хүннээн ортумаа-биле — 39,4 шак болуп турар. Көдээ ажыл-агыйдан ангыда өске адырларда ажылдап турарларның неделяда ажыл хүннери, чижээ, 1969 чылда Франциягa 45,9, Японнягa — 43,9, Англиягa — 46,5 шак болган. Статистика ёзугаар алырга, неделяда ажыл хүннери АКШ-ка ортумаабиле 39,6 шак болган. Ынчалзажок дыка хөй миллион-

Беш чылдың кижилери

ДААРАНЫЛГА ЦЕГИНДЕ

Кызылдың дааранылга фабриказының Каа-Хемде цегиниң ажыл-ишчилери үшкү кварталда багай эвес ажылдап, белен продукция сайгарарының планын 100,2 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедээн.

Чагыларны эки шынарлыг болгаш чогуур үезинде кылып берип турары-биле цехтиң ажыл-ишчилери чурттакчы чоннуң хүндүткелин чедип алган. Ында дуржулгалыг, бедик мергежилдиг дааранықчыларның саны хөй. Оларга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Р. Татаринцеваны, С. Чечеткинаны, комсомолчу Л. Волошинаны болгаш өскелерни-даа адап болур.

Степанамда Чечеткина даштыкы хеп дааранарының мастери. Бо ажылга ол 20 чыл ажылдавышаан, бодунуң мергежилинге хөй аныяктарны өөреткен.

Чагыларны чоннуң сеткилинге таарыштыр кылып бээри нарын болгаш харыысалгалыг ажыл. Херээжен улустуң даштыкы хевин даарарының мастери, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Рима Татаринцеваның күүсеткен ажылдарының шынарын чагыкчылар эки деп үнелеп турар. Организацияларның чагыын хандырар дааранықчы Ирина Кузьминаның ажылын цехте мактап турар. Дааранықчы мергежилди ол кыска үениң иштинде эки шиңгээдип алган.

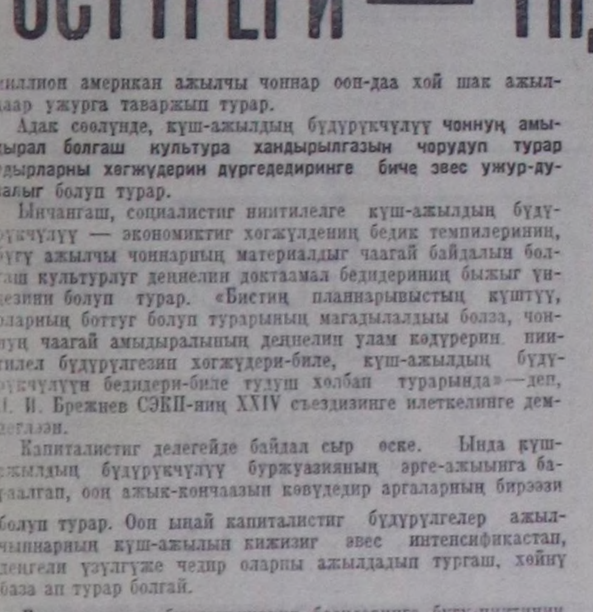
Бүдүрүлге октябрь айда 18 муң рубльдиң белен продукциязын сайгарар планын ол айның 20-ге чедир 111 хуу күүсеткен.

«Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң үндүрген доктаалыбиле цехтиң дааранықчылары ханы таныжып көргеш, бригадалар аразында социалистиг чарышты улам калбарткан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы С. П. ЧЕЧЕТКИНА, дааранықчы И. И. КУЗЬМИНА.

Авторнуң фотолары.

делегей бо хүннерде

Найырал болгаш кады ажылдажылга

ССРЭ-биле Индия Республиканың аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге тускааткан совет-индий найырал айының байырлыг ажыдыышкыны Москвага ноябрь 11-де болган.

Президиумда — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы А. М. КЛЫЧЕВ, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. П. ФИРЮБИН. Индияның парламент кежигүннериниң, культура харылзааларын хөгжүдер талазы-биле Индий-совет ниитилелдиң активчилериниң Индий национал конгресс партиязының чиңгине секретары Генри Остинге баштаткан төлээлериниң кежигүннери, Индия Республиканың ССРЭ-де элчини К. Ш. Шелванкар олар база олурганнар.

Совет-индий культура харылзааларының ниитилелиниң президентизи, ССРЭ-ниң министри Н. В. Голдин илеткел кылгаш, совет кижилерниң индий улусту эп-найыралчы ёзу-биле көрүп, хүндүлеп турарын демдеглээн. 1971 чылдың августүң 9-та Делиге ат салган Керээ ийи чурттуң амыдыралынга шылгарақгай болуушкун деп ол демдеглээн.

Найырал айы ССРЭ биле Индияның аразынга харылзааларны улам быжыглаарынга идиглиг болурунга идегелин элчин К. Ш. Шелванкар илереткен.

(СЭТА).

ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАН

БОНН. (СЭТА). Совет Эвилелиниң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының аразынга агаар харылзаажылгазының дугайында дугуржулгага ат салышкыны ноябрь 11-де ГФР-ниң Даштыкы херектер министерствозунга болган. Дугуржулгага совет таладан ССРЭ-ниң хамааты ужар түүл министри Б. П. Бугаев, ССРЭ-ниң ГФР-де элчини В. М. Фалин, ГФР-ниң талазындан транспорт министри Г. Лебер болгаш ГФР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң статс-секретары С. фон Браун олар ат салган.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга агаарлап дорт харылзажылгазын тургузарын дугуржулгада көргеп. «Аэрофлоттуң» болгаш «Люфтганза» ужар түүл компаниязының самолёттары неделяда ийи удаа Москваның болгаш Майнда-Франкфурттуң аразынга ужудар.

Агаар харылзажылгазы келир чылдың февраль 1-де эгелээр.

Ат салышкынының үезинде түвө чугаалаан Г. Лебер дугуржулганың ийи күрүнениң аразынга улуг ужур-дузазын демдеглээн. Ийи таланың илергейлээн чаагай күзел-соруу бүгү бергелерден артык күштүг болган деп, ол демдеглээн.

Ооң ужурунда ГФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аразынга агаар харылзажылгазын тургузары бистиң чурттарывыстың аразында улам үре-түңнелдиг кады ажылдажылгага таарымчалыг салдарны чедирер боор деп бодап турар бис дээрзин министр демдеглээн.

Ат салган дугуржулга Совет Эвилелиниң болгаш ГФР-ниң улустарының чоокшулажырынга көвүрүг болурунга бүзүрелин ол илергейлээн.

Совет чазактың өмүнээзинден Б. П. Бугаев ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга агаар харылзажылгазын тургузар дугайында чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг доозулганынга холбаштыр күзелиниң ханганын бодунуң чугаазынга илергейлээн.

Дугуржулгага ат салышкыны ийи күрүнениң аразында харылзааларга таарымчалыг өскерилгелериниң байдалында болган деп, ол демдеглээн.

Чоокта чаа чугула улуг болуушкуннарның черечилери болган бис—Крымга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң ГФР-ниң федералдыг канцлери Вилли Брандты-биле ужуражышкыны болган, ук ужуражышкын кайызынга-даа сонуургалдыг принципиалдыг айтырыгларны, ооң иштинде ийи күрүнениң база Европада тайбыцны быжыглаарының чаагай чоруунга ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында ийи таланың харылзааларын улам хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажын көөр арганы берген деп министр чугаалаан.

Агаар харылзажылгазының дугайында дугуржулга болза, 1970 чылдың август 12-де ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында керээ-биле бистиң харылзааларывыста ажыттының турар оруккa база бир чугула практиктиг базым болур.

Ат салган дугуржулга амыдыралга чедиишкинниг боттаныр, ынчангаш Совет Эвилелиниң болгаш ГФР-ниң аразында ажыктыг харылзааларны калбартырынга, эң эки билчиишкинни тургузарынга дузалаар дээрзинге бүзүрелин Б. П. Бугаев илергейлээн.

Софияда съезд

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Төп кооператив эвилелиниң VII съездизи делегейниң бүгү кооператорларынга кыйгырыгны хүлээп ап, тайбың, билчиишкин, кады ажылдажылга дээш демисежир, атомнуг, химиктиг болгаш бактериологтуг чепсекти хоруурун негээр, Совет Эвилелиниң чайгылыш чок болгаш тайбыцга ынакшылдыг политиказын, ооң тайбың дээш демиселиниң тодаргай болгаш боттуг программазын деткнир, антиимпериалистиг күштерни сырый каттыштырар талазыбиле күжениишкинниерин ковудедир, бүгү хевирлерниң империалистиг агрессиязынга шинтпирлиг өйтур шавышкыны бээр деп оларны кыйгырган.

Съездиде ССРЭ-ниң Центросоюзунуң төлээлери олуржуп турар.

Чугула ужур-дузалыг

САНТЬЯГО. (СЭТА). Тус черниң болгаш даштыкы журналистерге зөлчеглиг парлалга конференциязынга Чилиниң президентизи Сальвадор Альендениң чугаазының кол темазы Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары, республиканың Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастронуң Чилиге амгы аян-чоруу болган. Бо аян-чорук ийи чурттуң аразында найыралчы харылзааларны улам хөгжүдеринге бараан болур дээрзин Сальвадор Альенде демдеглээн.

Брандтының интервьюзу

БОНН. (СЭТА). «Публик» солунга берген интервьюзунга ГФР-ниң федералдыг канцлери В. Брандтының медеглээни: дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга бараан болган чугула политиктиг өскерилгелер соолгу үеде Европа дипке болгулаан. Совет Эвилели болгаш Польша Улус Республика-биле ГФР-ниң керээлери, а ол ышкаш Барыын Берлин дугайында дөрт таланың дугуржулгазы ол өскерилгелерге хамааржыр.

В. Брандт Европада кызыгаарларга, ооң иштинде Одер-Нейсте кызыгаарга дээн болбазының принцивин сагыыры дээш саналдаап. «Кызыгаарларны өскертир дээр негелделер» ГФР-ни чаасказанзырадырынга чедирер болгаш тайбыңның херээнге айыылды тургузар ийик деп, ол демдеглээн.

КУР-нуң төлээлери

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНОнуң Кол Ассамблеязының XXVI сессиязында КУР-нуң төлээлери ноябрь 11-де Нью-Йоркта чеде берген. КУР-нуң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Цяо Гуаньхуа төлээлерни баштап чоруур.

Хөй-ниити шуулганы

ДЮРЕН. СЭТА-ның корреспондентизи И. Маслovтуп дамчытканы болза:

Европаның айыыл чок чорууның айтырыгларының дугайында демократтыг хөйниитиниң шуулганы ГФР-ниң металл ажылдап кылыр үлетпүрүнүң база бир төвү—Дюреңге болган. Хоорайның «Штадхалл» залынга ажылчыннар, сургуул аныяктар, интеллигенцияның төлээлекчилери чыылган. Герман Коммунистиг партиязың Соңгу Рейн-Вестфалияда организациязының округ баштаар черииниң инициативазын ёзугаар шуулганы чыылдырган.

ГКП-ниң округ баштаар черииниң секретары Г. Фоссен чыылганнарның мурнунга түве чугаалаан. «Айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле ниити Европа төвүдел хуралын белеткээриниң херээнге Совет Эвилелиниң, акы-дуңма социалистиг өскедаа чурттарның улуг ачы-хавылазының» дугайын ол демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияга болган ГДР-ге аян-чоруктарының Европада дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга чугула ужур-дузазын оратор айыткан.

Совет Эвилели болгаш Польша-биле ГФР-ниң керээлери, а ол ышкаш Барыын Берлин дугайында дөрт таланың дугуржулгазы дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга улуг рольду ойнап турар дээрзин Г. Фоссен медеглээн. Бо бүгү политиктиг документилер ниити-европа төвүдел хуралын белеткээринге таарымчалыг салдарны чедирип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң үлэзэп алган тайбың программазын ГФР-ниң хөйниитизи изии-биле деткнир, чүүлдүгзүнген дээрзин шуулганга чүве чугаалаан ораторлар демдеглээн. ГФР-ниң чоңу Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле тайбың байдалга чурттаарын күзеп турар.

ГФР-ниң болгаш социалистиг чурттарның аразында харылзааларны чогумчударының политиказынга моондактаарын оралдажып турар чамдык бөлүктер ГФР-де бар. Оларга шинтпирлиг өйтур шавышкыныны бээрининг эргежок чугулазын шуулганга айтып турган.

Шуулганга тараткан хуудустарда демдеглээни болза, Крымга Л. И. Брежневтиң болгаш В. Брандтының аразынга болган ужуражышкын Европа дипте тайбыцны быжыглаарынга болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга улуу-биле дузалаан.

Көдүрлүүшкүннүң байдалынга

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи М. Никиточкинниң дамчытканы болза:

ГДР-де Улус палатазынга болгаш округтарның улустуң төлээлелге черлеринге ноябрь 14-те болур соңгуладага белеткел үргүлчүлевишаан.

Депутаттарга Национал фронтунуң даңзыларын ёзугаар бүрүткээн болгаш бадылаан кандидаттарның составы болза, ГДР-ниң улусчу эргечагыргазының органнарынга чоннуң эң эки төлээлекчилерин: хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилерин, партия, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларын, эртемниг болгаш культураның ажылдакчыларын соңгуурун бүзүрелдиг черечилеп турар. Улус палатазының депутаттарынга бүгү кандидаттарның үштүң бир кезиниден хөйү — херээженнер.

Амгы составтың Улус палатазының бүгү кандидаттарының 57,4 хуузу — ажылчын ангының төлээлекчилери, улус ажыл-агыйында удуртукчу кадрларның 75 хуузу—ажылчыннарның ажы-төлү.

Депутаттарга кандидаттарбиле соңгукчуларның конференцияларынга, хуралдарынга болгаш ужуражышкыннарынга 10 миллион ажыг кижи киришкен. ГСЧП-ниң болгаш ГДР-ниң чазааның удуртукчулары-биле кады ажылчы чоннар кылдынган ажылдың түңнелдерин үндүрүп, салдынган соруглаларны чугаалажып, ГСЧП-ниң VIII съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынга белениниң дугайында күзел-соруун илергейлеп турар.

Чер болганда күш-ажылчы кодурлүүшкүн, политика талазы-биле идепкейжи чоруктуң өзүлдези хайныккан. 2,5 миллион ажыг ажылчы чон социалистиг күш-ажылдың бригадазы атты чедип алыр дээш демисежип турар. Бо чылдың түңле баштайгы алды айларында киирген рационализаторжу саналдарны бүдүрүлгеге пептередири чылда күүрүнеге 1,3 миллиард маркаңың орулгазын бээр.

Социализм тургузуушкунуның бүгү адырларында республиканың ажылчы чоннарының чедип алган тиилелгелеринде марксизм-ленинизмниң идеяларының, пролетаржы интернационализмниң принципиринин, Совет Эвилели болгаш социалистиг өскедаа чурттар-биле акы-дуңма найыралдың, сырый кады ажылдажылгаашың идеяларының тиилелгези чайыннандыр илереп турар. СЭКП ТКның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң ГДР-ге найыралчы аян-чорууның Совет Эвилели биле ГДР-ниң аразында найыралды улам быжыглаарынга болгаш кады ажылдажылганы калбартырынга чугула ужур-дузазын соңгукчуларның шуулганнарынга чаңгыс эп-сеткил-биле демдеглеп турар.

Найыралчы аян-чорук- биле

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП ТК-ның болгаш ЧССР-ниң чазааның чалааның ёзугаар Герман Демократтыг Республиканың партия-чазак төлээлери ГСЧП ТК-ның бирги секретары Э. Хонеккер баштадыр Чехословакияда чеде берген. Төлээлериниң составы: ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Төвүдениң Даргазы В. Штоф болгаш ГДР-ниң өске-даа коскү удуртукчулары. Кладно чоогунда Стоховта вокзалга аалчыларны ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның даргазы Л. Штроугал болгаш ЧССР-ниң өске-даа коскү удуртукчулары уткуп алган.

Ажылчы чоннарның төлээлекчилери Герман Демократтыг Республикадан аалчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Ийи чурттуң төлээлериниң аразында чугаалажышкыннар эгелээн.

МУРНУУ ВЬЕТНАМ. Хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң кезектери чер болганда америк-сайгон шериглерниң туруштарынче халдаарын үргүлчүлеп турар. Дайзын улус когаралдарга таваржып турар.

ЧУРУКТА: ХУЧК-ның дайынчылары дайзынның вертолёттарын боолап тур.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ӨСТҮРЕРИ — ҮНДЕЗИН ЭКОНОМИКТИГ СОРУЛГА

миллион американ ажылчы чоннар ооң-даа хөй шак ажылдаар ужурга таваржып турар.

Адак сөөлүнде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чоннуң амыдырал болгаш культура хандырылгазын чорудуп турар адырларны хөгжүдерин дүргедедиринге биче эвес ужур-дузалыг болуп турар.

Ынчангаш, социалистиг ниитилелге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — экономиктиг хогжүлдениң бедик темпилериниң, бүгү ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деннелин доктаамал бедидериниң быжыг үндезини болуп турар. «Бистиң планнарывыстың күштүү, оларның боттуг болуп турарының магадылалдыы болза, чоннуң чаагай амыдыралының денделин улам көдүрерин ниитилел бүдүрүлгезин хогжүдери-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери-биле тулуш холбап турарында»—деп, Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXIV съездизинге илеткелинге демдеглээн.

Капиталистиг делегейде байдал сыр өске. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү буржуазияның эрге-ажыынга баглалган, ооң ажык-кончаазын көвүдедир аргаларның бирээзи болуп турар. Оон ыңай капиталистиг бүдүрүлгелер ажылчыннарның күш-ажылын кижизиг эвес интенсификастап, деңгели үзүлгүже чедир оларны ажылдадып тургаш, хөйнү база ап турар болгай.

Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидеринге бүгү-ниитиниң сонуургалының чүгле социалистиг тургузуг хандырып турар. Ажыл-агыйны план ёзугаар чорудуп турарының ачызы-биле материалдыг кежиктер бүдүрүлгезинин бүгү адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чок дүрген бедидерин хандырар экономиктиг байдалдарны өө тургузуп турар.

Революция мурнундагы Россия күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деннелининг талазы-биле ол үедеги мурнакчы чурттардан ыракта хожуданғай турган. 1913 чылда Россияның үлетпүрүнге ажылчыннарның күш-ажылынын бүдүрүкчүлүү Франциянынга деңнээрге ооң 3,3 катап, Англиянындан—4,9 катап, АКШ-тыңдан — 9 катап куду турган. Оон бээр байдал үндезини-биле өскерилген. Социализмниң артык күштериниң ачызы-биле ССРЭ-де күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, капиталдың эң сайзырангай чурттарынга бодаарга, элээн дүрген өзүп турар. Чижээ, 1950 чылдан 1970 чылга чедир ССРЭ-ниң үлетпүрүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,4 катап өскен болза, а ол-ла үе дүргузунда АКШ-ка үгле 1,8, Англияга — 1,7 ГФР-ге—2,5, Францияга — 2,7 катап өскен. Бо чорук болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деннелининг талазы-биле бистиң индустриявыска Европаның капиталистиг кол чурттарын ажыл эртер болгаш АКШ-биле деңнежир арганы берген. Бир эвес 1913 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бистиң чуртувустуң үлетпүрүнге АКШ-тың деннелиниң түңле 11 хуузу турган болза, а 1970 чылда — 53 хуу хире, а тудугга — 65 хуу болган.

Совет хой-хой бүдүрүлгелер ам безин АКШ-тыңга деңнээрге, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Ыланғыя Татарияның чамдык нефть тывыш черлери АКШтың нефть тывыштарынга бодаарга 1,5—2 катап бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Ындыг чижектерни хөйү-биле киирип болур. Мурнакчы бүдүрүлгелериниң арга-дүржүлгазы бүгү-ниитиниң байлаа болу берген турарын чедип алыры чугула. Амыдыралдың делегейге эң бедик деңнелин чедип алыр толээде, күш-ажылдың делегейге эң бедик бүдүрүкчүлүүн хандырар херек.

Ол соруланы шинтпирлээринге чугула үе-чаданы тоску беш чыл ойнаар. Эрткен беш чылда чедип алган чедиишкиннерни быжыглаары болгаш хөгжүдери ында көрдүнген. Ол чедиишкиннер бичe эвес. Чурттуң ажыл-агыйында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезининг темпизи дыка бедээн. Ниитилел бүдүрүлгезининг талазы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ниитизи-биле алырга, сескки беш чылда планнаны 29 хуу болза, 1966—1970 чылдарда 37 хуу өскен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезининг темпилерин улам дүргедедир соруланы СЭКП-ниң XXIV съездизинин Директиваларында айыткан. Сескки беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үлетпүрге 32 хуу өскен, а тоску беш чылда ол 36—40 хуу бедиир ужурлуг, көдээ ажыл-агыйга — сескки беш чылда 35 хуу болган, тоску беш чылда — 37—40 хуу болур, тудугга — сескки беш чылда 22 болган, тоску беш чылда — 36—40 хуу өзер. Оон алгаш көөрге, күш-ажылдың немелде өзүлдезининг чылда ортумак темпизи база бедип турар. Бо чорук экономиктиг улуг оруланы бээр. Үлетпүрге болза, чижээ, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезининг чүгле чангыс хуузу ол-ла хире санныг ажылчыннар-биле чылда 3,5 миллиард рубльдиң немелде продукциязын бүдүрүп үндүрер арганы бээр-дир.

Беш чыл планында көрдүнген материалдыг бүдүрүлгениң бүгү адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезя болза, бүдүрүлгеже 30 миллион хире ажылчыннарны немей хаара тутканы-биле дөмей-дир. Беш чылда айыткан национал орулганың өзүлдезининг 80—85 хуузун, үлетпүр бүдүрүлгезининг немелде өзүлдезининг 87—85 хуузун, тудуг-монтаж ажылдарының өзүлдезининг 95 хуузун, көдээ ажыл-агый продукциязының болгаш демир-орук-биле чүк сөөргүүнүң ниити хемчээлиниң бүгү өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезининг күселi-биле чедип алырын планнап турар.

Ажылдап турар бүдүрүлгелерге продукция бүдүрериниң өзүлдезин ажылчыннар санын көвүдетпейн тургаш хандырар ужуралуг деп партияның XXIV съездизинин Директиваларында айыткан. Электроэнергетика, нефть болгаш нефти болбазыладыр, өөнүг металлургия дээн ышкаш үлетпүр адырларынга бүдүрүлге өзүлдезин чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш, чедип алыр; ол адырларга чаачаа бүдүрүлгелерни чүгле ажылдап турар бүдүрүлгелерден хосталган ажылчыннарны барымдаалап кадрлар-биле хандырар ужуралуг. Хөмүр-даш үлетпүрүнге болгаш көдээ ажыл-агыйга хамазарыштыр алыр болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин продукция бүдүрүп үндүрериңе деңнеп алырга, ооң ону ажып турарын барымдаалаар, ынчангаш ажылдап турар кижилерниң санын кызырары чугула.

Партияның XXIV съездизиниң салганы соруулгаларын күүселдези чурттуң экономиктиг күчүзүн элээн көвүдедир, чоннуң амыдыралының деңнелин дыка бедидер арганы бээр. Ынчалзажок чедиишкиннер чүгле шулургу күш-ажыл-биле чедип алдынар. «Күш-ажыл—байлактың үндезини, ажылдап турар чер бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези болгаш бүгү улус ажыл-агыйының ажыктыының бедиишкини ниитилел бүдүрүлгезинге кижи бүгүдезининг күш-ажылчы салыышкыныының шаа-биле болунга эп турар материалдыг кежиктерни көвүдедир» — деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинин Директиваларында чугаалап турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, ооң өзүлдезин дүргедедиринге шинтпирлиг рольду социалистиг бүдүрүлгелер, оларның күш-ажылчы коллективтери ойнаар.

Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинде

УРАН НОМЧУКЧУЛАР, ЫРААЖЫЛАР

Кызылдың уран чүүл көрүлдезиниң ниити хүнүнде «Сукпак» совхозтуң, алгы заводунуң, республика типографиязының, Кызылдың дааранылга комбинадының, Черби суурнуң, хлеб заводунуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери боттарының талантызын бараалгаткан.

Ниити саналды ап көөрге, Кызылдың дааранылга комбинадының бот-тывынгыр артистери өскелеринден чедиишкинниг болган. Программаның эгезинде оларның ниити ырлары багай эвес. В. Сысоева биле О. Горбунова олар С. Есенинниң сөзүнге бижээн «Хомудавас, кел дивес, ыглавас мен» деп ырыны чедиишкинниг ырлааннар.

Роберт Рождественскийниң мөчээннерге тураскааткан йерээл-чогаалын Г. Вестфаль улуг кодурлуушкун-биле номчаан. Дайзыннарга удур демисежип турган, Төрээн чурту дээш амы-тынын харамнавайн берген кижилер караңгы, тунук чер иштинден бистиң үениң кижилеринге чагыг берип, ат-алдарын кажан-даа бужартатпазын. Төрээн чуртунуң херээнге кезээде шынчы болурун чагып турар сөстерни күүседикчи билдингир кылдыр номчаан. Уран чүүлге ынды көргүзүглер, тодаргайлаарга чогаалды ынчаар номчууру көрүкчүге ёзулуг таалал болур.

Ынчаарга Муса Джалильдиң «Араатанзыг чорук» деп шүлүглелин Г. Губанова багай эвес номчаан. Фашистерниң араатанзыг чорууга хамаарышкан сөстерни номчааш, ол араатаннарның өлүрүкчү үүлгедиин буруу шаап, аңаа кижениң, ие-чериниң човууртап, хемнериниң ыглап агып чыдарын чугаалаан черлеринге Губанова онза шынчы, кижиниң сагыжы аарып, дайзыннарга килең хайнып келир кылдыр номчуп каан.

Алгы заводунуң бот-тывынгыр артистериниң концерт программазында солун номерлер база бар болгулаан. Д. Покрасстың «Барыын чүкче чоруткан» деп ырызы-биле концертти эгелээни таарымчалыг. Уругнуң эжинге ынаа Төрээн чуртунга ынаа-биле холбажып, оларның кайызының-даа боттарының човуу дээш чаңгыс бодалдыын ырыда көргүскен болганда, оон оң утказын уруглар ансамбли шын дамчыдып турар.

«Дош тураскаал» дээр чогаалды Ф. Гайбадуллинаның номчааны солун болган. Орус аваның немец-фашистерден дескеш, фронт эртип, совет улуг чуртче чанып олура, чаш уруун диригге арттырып каар дээш, кыштың чыккылама соогунда уруунга бодунуң хамык хевин берип, ону шуглап шарааш, чүрээнге чыпшыр тудуп алгаш, дош болуп доңуп калганын, ол өйде совет шериглер чедип келгеш, аваның дириг артып калган чажын ап алганы, дош тураскаал болу берген пепиң мага-бодунуң мурнунга даңгырак берип турганын уран номчукчу бүзүрелдиг кылдыр номчаан. Чанымга олурган бир херээжен кижиниң карактарының чажын чоттунуп олурганын ийи караам-биле көрдүм.

Черби суурнуң Культура бажыңының коллективинден «Ленин бистиң-биле» деп ырыны (сөзү Вершининниң, музыказы Новиковтуу) ыры бөлүүнүң күүсеткенин көрүкчүлер эки уткаан. Бо коллективтен Ю. Таштандинованың күүсеткени «Чөөн чүк танцызын» демдеглеп болур, мында болза коллективтиң белеткелге калбак репертуарны тургузар дээш кызыдып турганы илерен турар, ындыг оралдажыышкынны деткиир ужурлуг.

Типография коллективиниң көргүзүглеринден «Гревада» дээр ыры-танцы чурумалын демдеглээр херек. Ылаңгыя күүседикчи уругларның хеви — шериг-хептен формалар чараш, ынакшыл-биле белеткээн. Чер ышкаш, полиграфистерниң хеп талазы эки болган дээрзин демдеглээр бис, ол болза ында дирекция черниң, партия, профэвилел, комсомол организацияларының сагыш салыышкынны илереп турар. Ындыг болзажок бо коллективтиң бот-тывынгыр артистери боттарының аргазындан чавыс деңнелдиг ойнаан дээрзин айтыр херек. Черби суурнуң Культура бажыңының коллективинге хамаарыштыр база ынчаар чугаалаар апаар.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың дааранылга комбинадының дааранылгачылары З. СЕРЕДКИНА болгаш О. ВЕДЕРНИКОВА олар матрос танцызын күүседип тур (солагай талазында), а оң талазында — олла коллективтен Н. ДАНКОВЦЕВА болгаш Ф. МИХАЙЛОВА олар кожамык ырлар күүседдезинде.

С. САМБА-ЛЮНДУП.

Фотозу А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

„Чечен биле Белекмааны" көөр бис

Медээниң эгезин нөргеш, номчукчу элдепсинер-даа чадавас. «Чечен биле Белекмаа» дээрге опера ышкажык, а операны дыңнаар эвес чүве бе деп, айтырыг-даа тургустунар боор.

Чүвениң ужуру мындыг. Салчак Токаның «Араттың сөзүнде» «Кодур-оол биле Биче-кыс дугайында» Тарбаганның тоолун билбес кижи чок дизе, частырыг болбас боор. Чоннуң мерген угаанының, ооң уран-каазының, чаагай сеткилдииниң, байлактың ёзулуг ээлери дээрге күш-ажылчы кижилер дээрзин, төрээн черинге оларның ынакшылының, эш-өөрүнге шынчызының дугайында улустуң тоолун тоожуда киирген онза чедимчелиг. Ол тоолдуң ханы утказы, национал шынары, ооң маадырларының чүүлдеш мөзүзү болгаш бот-бодундан ылгалдызы бо бүгү ону уран чүүлдүң өске бир хевиринге илередиринче кыйгырып иелир.

Ук тоолга үндезилеп хөгжүм чогаалы тургузар соруктаны композитор Р. Кенденбиль шиитпирлээн. Чээрби чыл бурунгаар ол «Чечен биле Белекмаа» деп операны бижип эгелээн. Ооң либреттозун Степан Сарыг-оол бижээн. 4 кезектен тургустунган улуг хемчээлдиг чогаал — опера бижиттинген! Ооң авторлары ниити ырларны, хореография, балет номерлерин, Чеченниң, Белекмааның ырларын, увертюраны болгаш операның өске-даа кезектерин катап-катап эде кылып, сайзырадып келген.

Баштайгы тыва операдан үзүндүлерни республиканың, Москваның музыкага хандыкшылдыглары дыңнаан. Симфония оркестринге таарыштыр бижээн чүүлдерни Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң оркестри база ойнагылаан. Ылаңгыя симфония оркестриниң 5 чыл оюнга тураскаатткан концертке операга увертюраны коллектив эки ойнаан. Белекмааның арияларын Надежда Красная, Х. Конгар, С. Калинина чергелиг бедик мергежилдиг ыраажылар чедиишкинниг күүседип турар.

Ук чогаалды долузу-биле күүседир, ооң лириктиг, патриотчу, демиселчи аяны-биле дыңнакчыны таныштырары чамдык чылдагааннардан соңгаарлаттынып келген. Операны хары угда бүрүн күүседиптер арга хөгжүм-шии театрында амдызында чок.

Ынчалза-даа тыва культураның хөгжүлдезиниң херечизи ол чогаалдың улусчу үндезиннери-биле кым таныжыксавазыл!

Үр чылдарда улуг ажылды кылган авторлар бодунуң чогаалының күүсеттинген турарын база четтикпейн манаары билдингир...

Тываның хөгжүм-шии театры «Чечен биле Белекмааны» келир чылын көрүкчүге бараалгадыр, ону тургузуп кириптер дугайында уран чүүл чөвүгели шиитпирни хүлээп алган. Ам дээрезинде чогаалдың ол бодун чүмү-биле ойнап күүседириниң аргазы чок. Балет көргүзүглери, улуг хор, хөй херекселдерге ойнаар симфониктиг аялгалар — хөй ыраажыларның, танцычыларның, музыкантыларның киржилгезин негээр. Ынчалза-даа операны кызырып, ооң сес, шии талазын күштелдирип тургаш, опера эвес, а хөгжүмнүг тоолду тургузары шиитпирлеттинген.

Композитор болгаш либреттонуң автору чогаалчы аңаа таарыштыр операны эде кылып турар. Келир үедеги шииниң тургузукчузу режиссёр, шимекчи чурукчу, хөгжүм харыылаар кижилерден, күүседикчилерден улуг кужениишкин, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары негеттинер. Чүгле ынчаарда билдингир чогаалдың катаптаттынмас каазы, философтуг утказы көрүкчүнүң негелдезин хандырар. Бир эвес хөгжүмнүг тоол эки үнелелди алыр болза, авторларның чидирин (опера эвес, хөгжүмнүг тоол, белен чогаалды эде кылып, хөй удаа шүүдээни) эзээш-биче-даа бол хоюглаттынар ийик.

1972 чылда тыва сценага «Чечен биле Белекмааны» көөр бис. Ооң күүселдези кандыг болур эвес, ол үезинде көргей-ле бис. Үүле бүдүп, чорук чогуурун театрның чогаадыкчы коллективинге күзээри арткан, бо-ла.

М. СМИРНОВА.

Номчукчуларга солун кылдыр

Район төвүнде библиотека бо-ла болгай. Аңаа кире бээривиске, аныяк оолдар, кыстар холдарында номнар туткулап алган, бижидип алыр дээш ээлчег манаан турлар. Ооң эргелекчизи Серенмаа Шойдун карточкаларны стол кырында бөле салып алган, далаштыы сүргей бижээн олур. Ол — Улан-Удэниң культура институдун бо чылын чедиишкинниг дооскан.

Бо библиотекада ном фондузу 20 мун ажып турар. Ооң иштинден 2 мун ном тыва дыл кырында. Самагалдай суурнуң чурттакчыларындан 475 номчукчу ниитизи бүру темаларга хөй санныг номнарны доктаамал номчуп келген. Оларның аразында кымны чок дээр. Владимир Курганский совет чогаалчыларының «Мөңге от», «Өлген маадырлар чугаалап тур», «Гвардейжи дааштаашкыннар», «Дидимнер» деп номнарны сөөлгү үеде номчаан.

«Ном — кижиниң өннүү» деп М. Горький чугаалаан болгай. Солун ном чокта дыштаныр хүннү эрттирери берге. Ханы утказыг, өөредиглиг номнарны дамчыштыр номчукчу кижи хөйнү билип алыр. Чоокта чаа бо библиотекага 360 чаа номнар немешкен. Олар шупту бүрүн дугаарлаттынган.

Бо библиотеканың бир азыында ленинчи булуңну дерип тургускан. Ында В. И. Ленинниң дугайында рассказтар, тоожулар, романнар, шүлүктер тус-туста делгиирде эде салдынган. Ооң аңгыда төөгүлүг чуруктарны база делгээн. Бо бүгү чүүлдер номчукчуга солун болуру чугаажок.

С. Токаның «Чоннуң оглу», С. Сүрүн-оолдуң «Лейтенантының таалгазы» деп номнарынга номчулга конференцияларны бедик деңнелге эрткен. Ооң киржикчилери колдуу-ла аныяктар болган. Районнуң Культура бажыңынга чыылган хөй чон О. Сагаан-оолдуң «Десмечтер» деп чогаалының идейлиг утказын ханызы-биле билип алырынга, маадырларының овур-хевирин сайгарарынга идепкейлиг киришкен.

К. ТАБУРАН.

Н. ӨЛЗИЙБАДРАХ, моол чогаалчы.

НАЙЫРАЛ

Ээп өскен ававыс дег,
Ээлдек чымчак сеткил сиңген,
Оглун сургаан адавыс дег,
Омак, сергек угаан чаяан,
Эң-не чоок эживис Ленин,
Энтиг кожавыс эзээрэ.
Сүге-Баторнуп төрээн чурту
Сүт дег аңаа арыг шынчы.
Оң, солагай холдар дег
Оппас тудуш найыралдыг.
Чүрек дамыры соканы дег
Шүглүп үнген тыны чаңгыс.

Чалгынналган хөгжүлдениң
Чаңгыланган күштүг ыры —
Акы-дуңма харылзаавыс,
Амыдыралдың аппас хүну.
Бедик Алтай сыны ышкаш
Бергелерден теңдиш дивес,
Орхон биле Селенге дег
Онза ханы соолбас достүг.
Чүс-чүс чылдың хөгжүлдезин
Чүдеп артык хандыр көрген
Кожа чурттар найыралы
Космосче бедип үнду.

Моол дылдан Г. САНЧАА очулдурган.

Ноябрь 15-те тираж

1966 чылдың күрүнениң үш хуулгут иштики ойнап алыышкынныг чээлизиниң талазы-биле ээлчеглиг — дөртен үшкү тиражы ноябрь 15-те Душанбеге болур.

ССРЭ-ниң Күрүне банкызының күрүш-ажылчы ажаалга кассазының болгаш күрчээлиниң Кол эргелелинге СЭТА-ның корреспондентизи бааргa, тиражка чээливин разряд бүрүзүнге ниити түңү 512.560 рубльге 9.400 ойнап алыышкын таваржыр деп дыңнаткан. Оларның аразында — 5.000, 2.500, 1.000, 500, 100 болгаш 40 рубль түңнүг ойнап алыышкыннар бар.

Тираж болган тудум-на ойнап алыышкынга таваржыр чорук улам көвүдеп турар. Чүге дээрге, ойнап алыышкыннарның саны чээлиниң хуусаазының төнеринге чедир өлчаан артар, а ойнаашкынга таварышкан облигацияларның ертээн төлевир үезинде дедир эгидер болгаш даразының тиражтарынга киришпес болур.

Бо чылын күрүнениң үш хуулгут иштики ойнап алыышкынныг чээлизиниң талазы-биле база бир тиражты эрттирер. Ол декабрь 30-де Москвага болур.

Хөй-ниити культуразы

ТӨЛЕПТИГ БОЛ

Хөгжүм-шии театрынга болгулаар солун шиилерни көөрүнге ынак бис. Ынаар баар кежээлеривисте арыг-силиг кылдыр кеттинип алыры биске чаңчыл болган.

Бир-ле катап солун, чаа шии көөр дээш эш-өөрүм-биле кады республиканың хөгжүм-шии театрынга чеде бердим. Актёрларның сес-домаан кичээнгейлиг дыңнаар сорулганы салып алган турдум. Хөй кижи чыылган черге келгеш, оларның аразынга кижи бодун туттунары дам баар болгай.

Артистер ол шиниде боттарының өнаашкан рольдарын эки ойнап турда, бистиң кожавыста олурукта олурган бир аныяк уруг бүдүү иштинде ээээш, бодунуң кожаларынга шаптыктап, сымыраныр, каттырып, бир-ле чүвени дайнап эгелей берди. Шак ол четпес талаларын демги аныяк уруг эжи-биле кады ол шии төнгүжеге чедир уламчылааннар.

Мен бодап көөрүмге, олар артистерниң мергежилдиг ойнаанын шуут эскербээннер. Ол шиинин идейлиг утказын хандыр сайгарып билип алыр бичии-даа барымдаа оларда чок болган. Мен сөөлүнде мындыг түңнелге келдим: ооң арын-шырайы чараш-даа бол, алыс бодунуң мөзү-шынары багай-дыр, культуразы чавыстыр. Ооң бодун тогдунар, залда шии көрүп олурган хөй улусту хүндүлевейн барган чорук, аңаа келген кезек көрүкчүлерниң сагыжынга таарышпайн барганы чугаажок.

Хөй-ниитиниң черлеринге бодун шын ап чорууру культурлуг кижи бүрүзүнге, ылаңгыя чамдык аныяк кижилерге черле эргежок чугула деп бодаар мен.

С. МОНГУШ,
пединститутуң 5-ки курузунуң студентизи.

Москваның Евгений Вахтангов аттыг театры 50 харлаан

ШЕКСПИРНИҢ МЕРГЕН УГААНЫ

Юрий ОСНОС, театровед.

Бо театрны чогум-на революция тургускан деп болур. Ооң баштайгы чылдарында аңаа ажылдап турганнарның — Евгений Вахтанговтуң, Борис Щукинниң, Рубен Симоновтуң аттарын адаарга-ла, совет театрның амыдырал-ажылының утка-шынары болгаш угланыышкыны дораан-на билдиңгир апаар.

Эрги Арбатта турар үш каът бажыңче найысылалдың чону болгаш аалчылары-даа моон-биле бежен чыл улаштыр нежээниң-не шуужуп кээп турар. Олар өндүр улуг уран чүүл-биле, амыдырал бадытталдыг уран чүүл-биле, вахтанговчу антёрлар-биле ужуражып, таныжар дээш үзүк-сонсаал чокка аңаа барып турарлар.

Совет театр уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге улуг ачы-хавыязы дээш Вахтангов аттыг театр бодунуң бежен чылының бүдүүзүнде чазактың дээди шаңналы — Ленин ордени-биле шаңнаткан.

Шекспирниң төөгүлүг трагедияларының аразында эң сураглыгларының бирээзи — «Антоний болгаш Клеопатраны» Евгений Вахтангов аттыг театр көрүкчүлерге бараалгаткан.

Вахтангов аттыг театрны 1921 чылда Станиславскийниң эң талантылыг өөреникчилериниң бирээзи Евгений Вахтангов үндезилээн. Ол бодунуң башкызының уран чүүл талазы-биле кол чүүлдерин улам байыдып сайзыраткан. «Театрны театрга эгидер херек» деп ол чугаалаан. Ону канчаар чедип алырыл? Сагыш-сеткил хайныктырыышкыны, угаан-бодал болгаш сөстен эгелээш, көрүкчүнүң хөлзеди бээр бүгү чүүлдерни ажыглаары чугула. Каасталганын, чырыктың, музыканың болгаш шииниң шимчээшкин аяның кижиниң угаан-бодалынга дээптер онза күжүн калбаа-биле ажыглаары негеттинип келген. Театрның актёрлары шак ынчаар кижизиттинген болгаш трагедияны-даа, комедияны-даа бир деңге эки ойнап шыдаар, ырлап, танцылап, сөстү сөглеп, шимчээшкиннерни шын күүседип билирлер.

Вахтангов театрының уран чүүл талазы-биле хөй талазы, оон уран, ханы шылгаттынган аргазы Шекспирниң өлүм чок чогаалын тургускаанында онзагай илереттинген. «Антоний болгаш Клеопатраны» Евгений Симоновтуң тургусканы төөгү талазы-биле улуг ханы утказыг болган.

Шииде кол-ла айтырыг — эрге-чагырганың айтырыы. Чоңдан хоорулчак, эчис эки сорулга чок эрге-чагырганың ээлери хемүрерти өжүп бар чорууп. Оларда ёзулуг кижизиг чүве чок, ынчангаш оларның сагыш-сеткили курсаг болгаш чүгле тергиидээрин, боттарын бижыглаарынче чүткүп чорууп.

Эрге-чагыргаже чүткүлдүг демиселиң болгаш ёзулуг кижизиг чорукту шииниң маадырларындан көрүп болур бис. ССРЭ-ниң улустуң артизи Михаил Ульяновтуң ойнап турары Антонийниң овур-хевиринде ол бүгү эң көскү база ханызы-биле илереттинген. Актёрну шилип алганы безин чамдык кижилерге элдепсинчиг болган. Шоолуг узун эвес күдер мага-боттуг Ульянов бодуун кижилерни тергиин-не ойнап чораан. Ооң маадырлары — бөдүүн, улуургак сеткил чок, ынчалза-даа тура-соруктуг, амыдыралды билир кижилер. Ону бодап кээрге шагшаандагы рим чурттуг кижиниң ролюн күүседири улуг ылгалдыг ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа режиссёрнуң бодалынга Ульяновтуң артисчи мөзүзү таарышкан.

Антонийни шииден көөрүвүске аңаа солдат. Ол каржы, оон күзел сорук, чанчылы безин каржы. Даштындан көөрге калчаазымаар, хеп-сыны шоолуг эвес. Эрге-чагырганы, күш-күчүнү төлээлээн шак бо кижи ынакшылга алыскан. Вахтангов театрынга ынакшылды аңаа-ла кыдыра бодал дег эвес көргүзер улус. Ынакшыл дээрге кижизиг чоруктуң демдээ болган. Ынакшылдың чалбыыжы Антонийниң эрге-чагыргазырак, кижизиг эвес чоруун чок кылып, ёзулуг арыг сеткилдиг болдурган. Антоний сагыш-сеткил талазы-биле эң күштүг тиилелгеге төлептиг кижи апаар. Ынчалза-даа ол, демиселге аштырган. Вахтанговчуларның шиниде ойнап көргүскени-биле алырга, Антоний тиилеттирбээн, харын тиилекчи болуп артып каар. Чүге дээрге ол эрге-чагыргазырак кижиден ол ёзулуг арыг сеткилдиг кижи апарган.

Шак мындыг сцена көрүкчүлерниң угаан-бодалынга артып каар: бодун чыда-биле өттүр шанчыышкан Антоний өлүп бар чыда-ла Клеопатра-биле байырлажып турар. Антоний амызындан чарылза-даа, ооң сагыш-сеткили дыш, чүге дээрге ол бодун кижи кылдыр санай берген.

Клеопатраның ролюн күүседип турар ССРЭ-ниң улустуң артизи Юлия Борисованы ук рольга чаяаттынган артист деп болур: шевер арын-шырайы, сагыш-сеткилди ханы илередир аажы-чаңы, бүгү-ле чүве тода илергей чүве дег улуг характеры, чингежек хевир-бүдүжү дээш өске-даа. Совет актёрларның аразында база бир сураглыгларының бирээзи Юлия Борисова «Идиот» деп кинога Настасья Филипповнаны магаданчыг кылдыр ойнаан болгай.

Борисованың тургускан рольдары катаптаттынмас болгаш кайгамчык. Бүгү-ле чүве чайгаар дег сагындырар, ынчалза-даа хеп хенертен болуру-биле, бот-боттарындан хензиг-даа байдалдыг ылгалып турары-биле онзагай. Борисова-Клеопатра нарын берге өрүкту эрткен. Бодун тогдунар каржы чоруу-биле. ол баштай Антоний-биле аңаа ойнап турган дег болур. Ынчалза-даа Антонийге ынакшылы чорту өөскүп үнген.

Шииде Октавийниң ролюн Василий Лановой күүсеткен. Бо овур-хевир Антоний болгаш Клеопатранынынга удурланышкак. Октавий кадыг сеткилдиг, даш дег чүректиг. Василий Лановойнуң күүселдезинде Октавий эрге-чагырганың эң дээди илередикчизи болган. Римниң шак бо чагырыкчызында дош дег соок, өлүгзүг чорук тода көстүп турар. Ол бодунуң эрге-чагыргазы дээнде чүге-даа доктаавас.

«Антоний болгаш Клеопатрада» Вахтангов театрының сцена уран чүүлүнүң чаңчылдары бүрүнү-биле илереттинген. Ол дээрге ёзулуг амыдырал-дыр, ооң-биле чергелештир ол дээрге ёзулуг театр-дыр, ында бүгү-ле чүве сеткилге таарымчалыг, тодаргай болгаш көскү. Шупту-ла рольдар бир деңдески эки күүселделиг, актёрларның сагыш-сеткил илередилгези көрүкчүнү хаара тудуп турар.

Иосиф Сумбаташвилиниң чурулга каасталгаларында ёзу барымдаалаан өттүнүүшкүн чок. Рим болгаш египет орнаментиниң элементилерин кончуг таарымчалыг ажыглаан. Шииниң каасталгазы каракка таарымчалыг, чараш, ынчангаш шиини шыңгыы тодаргай алдныг болдуруп турар. Лев Солининиң музыказы шииниң амгы үеже чоогун күштелдирип турар.

«Антоний болгаш Клеопатра» совет сцена уран чүүлүнүң көскү чедиишкини болуп демдеглеттинер, ол ышкаш амгы Вахтангов театрының уран чечен мергежилдиң чедиишкининиң херечизи болур-хур.

ТЕЛЕвидение

НОЯБРЬ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

11.55—Дамчыдылгалар программазы. 12.00—Сөөлгү медээлер. 12.05—Уругларга. **«Бистиң-биле ойнаңар»**. 12.35—Уругларга. Дириг чуруктарлыг фильмнер. 12.55—**«Дириг амытаннар делегейи»**. 14.55—**«Ийи хүлүмзүрүг»**. Уран-чечен фильм. 15.15—**«Музыкалыг турнир»**. 16.15—**«Экономика-математиктиг аргаларга болгаш саналга техниказынга үндезилээш улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарының айтырыглары»**. **«Улус ажыл-агыйын эң дээре планнаары»**. Дамчыдылганы ооң автору академик Н. П. Федоренко чорудар. 16.45—Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.00—**«Арзылаңның изи-биле»**. Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

18.30—Дамчыдылгалар программазы. 18.35—Киновикторина. **«Солуушкун чок оюн»**. 20.15—**«Музыкалыг ужуражылга»**. 20.50—**«Каттышкан штаттар»**. **«Политика болгаш айтырыглар»**. Улустар аразының программазы. Бүгү-эвилелдиң төп телевидениезиниң болгаш радиозунуң тайлбырлакчызы А. Дружинин дамчыдылганы чорудар. 21.20—21.30—чапсар. 21.30—**«Аялгалар»**. 22.40—01.40—Е. Вахтангов аттыг театрның үндезилеттингениниден бээр 50 чыл болганынга тураскаатткан байырлал кежээзи. Чапсарда **«Үе»**. Информастыг программа.

Агаар

Бөгүн республикага ниитизи-биле булуттаар, онза өскерилге чок агаар болур. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Агаарның температуразы: даглыг черлерге 2-ден 7 градус чедир соок болур. Артканнарынга ортумаа-биле тик градус.

Бөгүн Кызылга база-ла онза өскерилбес агаар болур. Хаттың дүргени секундада 5-тен 10 метр чедер. Найысылалга агаарның температуразы тик хире градус болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Кемниг херек истелгезиниң» инспектору»** 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: **«Александр Невский»** 15.00, **«Фараон»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Эрги, мырыңай эрги тоол»** 9.00, 14.30, **«Магалыг чүүлдер»** 10.50, 12.40, 16.40, 18.40, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чугаалары чок өңнүктер»** 10.30, 15.00, **«Мөңгеже төлээлер»** 16.50, 18.40, **«Херек Пеньковка болган чүве»** 13.00, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54 кезээ ажыл-агый килдизиниң 21-47 үлегүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—00493.